BERNA TÜRKDOĞAN UYSAL
armağan kitabı

EDİTÖRLER
Şenol Kantarcı - Fatma Şimşek

sonçağ yayınları

İÇİNDEKİLER

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE, GENEL SEÇİM SONUÇLARI TEMELİNDE TÜRKİYE'NİN SİYASİ YAPISI **1**
Gülten ARSLAN

İŞRAK FİLOZOFU SÜHREVERDİ EL-MAKTÛL İRANLI MI YOKSA TÜRK MÜ? **65**
İsmail YAKIT

JOHN DEWEY'İN TÜRKİYE'DE NASIL KARŞILANDIĞINA DAİR İZLENİMLERİN AMERİKAN BELGELERİNE YANSIMASI **75**
Bahri ATA

SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİ OSMANLI DONANMASI **87**
Figen ATABEY

BALKANLARDA OSMANLI HÂKİMİYETİNİN SONA ERMESİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME **95**
Meltem Begüm SAATÇI ATA

TÜRKİSTAN YENİLEŞME HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ **111**
Cemal AVCI Gökhan SARICA

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE İŞGAL ALTINDA BİR SERGİ: TÜRK SANAYİ SERGİSİ **131**
Aydın BEDEN

MONDROS TARİH SAYFALARINDA YER ALDIĞI GİBİ MÜTAREKE Mİ, YOKSA TESLİMİYET Mİ? **159**
Ömer Budak

CUMHURİYET DÖNEMİ ALFABE TARTIŞMALARI IŞIĞINDA DOKTOR İSMAİL ŞÜKRÜ'NÜN *"LÂTİN HARFLERİ"*ADLI ÇALIŞMASI **177**
Ali CİN

HALİFELİĞİN KALDIRILMASI SÜRECİ VE TÜRK BASININA YANSIMALARI **193**
Bahattin Demirtaş

İSTANBUL'UN ZAHİRE İAŞESİNDE KIBRIS ADASI'NIN ROLÜ (1769-1839)..... **207**
Güven DİNÇ

TÜRK BASINI VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ATATÜRK DÖNEMİ (1920-1938) TÜRK-AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ VE SADABAD PAKTI..... **245**
İbrahim ERDAL

ASTRAHAN VALİSİ ARTEMIY VOLINSKIY..... **257**
Leyla Devrisheva

ERKEN DÖNEM OSMANLI KAYNAKLARINDA ANTALYA **271**
Haldun EROĞLU

KAFKASYA'DA ETNİK ÇATIŞMALAR EKSENİNDE 'ABHAZYA SORUNU' **289**
Şenol KANTARCI

MUİZZÎ MELİKLERİNDEN BAHÂEDDİN TUĞRUL..... **321**
S. Haluk KORTEL

BİR ÖMÜRLÜK SADAKAT: NEBİ HAZRİ'NİN HAZAR SEVDASI..... **335**
Tarana OKTAN

ÇANAKKALE KARA SAVAŞI'NDA ESİR OLAN TÜRK VE İTİLÂF ASKERLERİ'NE DAİR BAZI AÇIKLAMALAR **345**
Burhan Sayılır

II. DÜNYA SAVAŞI KARŞISINDA BİR AYDIN: FALİH RIFKI ATAY..... **357**
Funda Selçuk ŞİRİN

KÂZIM KARABEKİR PAŞA, HER YÖNÜYLE ÖRNEK İNSAN* **377**
Azmi SÜSLÜ

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI LİMAN KENTLERİNDE KARANTİNA UYGULAMASI **399**
Fatma ŞİMŞEK

ESAT SEREZLİ'NİN HATIRALARI BAĞLAMINDA HATIRA TARİH VE EDEBİYAT **413**
İbrahim ŞİRİN

KUZEY KAFKASYA'DA STALİN TERÖRÜ: KOLHOZLAŞTIRMA **425**
Abdullah TEMİZKAN

ATATÜRK'ÜN SUŞEHRİ'NE GELİŞLERİ **433**
Dursun AYAN Berna TÜRKDOĞAN

ÇADIR'DAN TAŞ'A ET'TEN OT'A KURT'TAN İT'E KAZAK TOPLUMU (19. Yüzyılda Kazak Toplumunda Değişimin Veçhesi) **445**
İkbâl VURUCU

ASTRAHAN VALİSİ ARTEMIY VOLINSKIY

Leyla Devrisheva[1]

Giriş

Deli Petro'nun yakın çevresindeki ünlü devlet adamlarından biri olan Artemiy Volınskiy'in ilginç bir hayat hikâyesi vardır. Şimdiye kadar Volınskiy ile ilgili çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Osmanlı-Rus Savaşlarına katılan, Rus elçilik heyeti ile birlikte İstanbul'da bulunan ve orada esir tutulan, Azerbaycan ve İran toprakları hakkında ayrıntılı bilgi toplayan, Türk toprağı olan Astrahan ile Kazan'da valilik yapan, Başkurtların boyun eğdirilmesi ile ilgili rapor hazırlayan Artemiy Volınskiy Türkiye'de fazla bilinmiyor.[2]

Rus tarihçisi V. O. Kluçevskiy'in "*Büyük Petro'nun küçük çağdaşı ve yavrusu*"[3] dediği Artemiy Volınskiy hakkında, şimdiye kadar Rusya'da birbirine zıt çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Volınskiy önce vatan haini ilan edilmiştir. Daha sonra Çarlık sarayındaki yabancılara karşı mücadele eden halk kahramanı olarak görülmüştür. Ünlü Rus düşünürü Visserian Belinskiy'in deyişi ile "*Bu tam bir Rus doğasıdır, bu bir Rus efendisidir (Barin), eski dönem Rus bürokratıdır.*"[4] Dünyaca ünlü Rus şairi Aleksandr Puşkin'in gözünde ise, Volınskiy rüşvetçi, koltuk sevdalısı, insanlık duygularından nasibini alamamış ve şair Vasiliy Trediyakov'un dövülmesine müsaade etmiş biridir.[5] Bu makalemizin amacı sıradışı hayat yaşayan Artemiy

---

1 PhDS., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, devriseva@hotmail.com

2 Artemiy Volınskiy hakkında görebildiğimiz kadarıyla Türkçe olarak sadece Okan Yeşilot'un (*Şah'ın Ülkesinde Rus Çarı I. Petro'nun İran Elçisi Artemi Volınskiy'nin Kafkasya Raporu.* Yeditepe Yay., İstanbul, 2014) çalışması bulunmaktadır.

3 İ. Kurukin, *Artemiy Volınskiy,* Moskva 2011, s. 7.

4 İ. Kurukin, *a.g.e.,* s. 8.

5 A. Puşkin, *Polnoe Sobranie Soçineniy*, c. 16, Moskova, 1949, s. 64-67.

Volınskiy'i Türkiye'de tanıtmak ve onun Türkler ile ilgili yaptığı çalışma ve icratlarına dikkat çekmektir.

Volınskiy'in Hayatı

Artemiy Petroviç Volınskiy'nin doğum tarihine ilişkin 1689 ve 1691 tarihleri verilmektedir. Rusya'daki biyografi eserlerinin çoğunda Volınskiy'in doğum yılı olarak 1689 yılı gösteriliyor.[6] Bize göre de, Volınskiy 1689 yılında doğmuştur. Volınskiy'in doğum yılı tartışma yaratmasına karşılık, onun doğum günü net olarak bilinmektedir. Kryuçkov, Volınskiy'in erkek çocuğu Petro'nun babasına atfen yazdığı doğum günü tebrik konuşmasına dayanarak, onun doğum gününün 20 Ekim olduğunu bildirmektedir.[7]

Artemiy Volınskiy'in doğum yerinin neresi olduğu da kesinleşmiş değildir. Volınskiy'in doğum yeri ile ilgili üç ana görüş mevcuttur; İlk görüşe göre Volınskiy Moskova'da doğmuştur; ikinci görüşe göre ise babasının Kazan'a bağlı Penza Uyezdi'ndeki bir köyünde dünyaya gelmiştir, son görüşe göre ise Volınskiy Rusya'nın güneyi veya güneybatısında doğan bir çocuktur. Korsakov, O'nun ya Moskova'da, ya da babasının Kazan Vilayeti'ne bağlı Penza Uezdi'ndeki bir köyde doğmuş olabileceğini düşünmektedir.[8] M. İ. Semevskiy, onun Rusya'nın güneyi veya güneybatısında dünyaya geldiğini ispat etmeye çalışmıştır. O, buna delil olarak da Volınskiy'in mektuplarında rastladığı "и" yerine "i" harfini kullanmasını gösterir.[9] Volınskiy'in kendi yazdıkları, biyografisi ve çalışmalarından yola çıkarak onun büyük ihtimalle Penza Uezdi'nde doğdunu söyleyebiliriz.

Volınskiy'in çocukluk yıllarının güzel geçtiğini söyleyemeyiz. O, annesini genç yaşta kaybetmiştir. Üvey annesinin hırçınlığı yüzünden Artemiy uzaktan akrabası olan, babasının ikinci eşi F. Yakovlevna'nın üçüncü göbekten dayısı Semyon Andreyeviç Saltıkov'un himayesinde büyümüştür.[10] Volınskiy'in günümüze kadar muhafaza edilen mektuplarına bakarak onun Saltıkov ile sık sık mektuplaştığını, dertleştiğini ve onunla bazı konuları danıştığını görmekteyiz. Bu bilgilerden yola çıkarak Volınskiy'in yetişmesinde Saltıkov'un büyük emek ve etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Saltıkov, Artemiy Petroviç'in gelecek iş kariyerinin şekil-

---

6 *Russkaya Rodoslovnaya Kniga*, c. I, SPb. 1873, s. 146; D. Korsakov, "Artemiy Petroviç Volınskiy. Biyografiçeskiy Oçerk", *Drevnyaya i Novaya Rossiya*, c. I, 1876, s. 47-49.

7 N. Kryuçkov, *Artemiy Petroviç Volınskiy: Liçnost i Deyatel'nost,* Basılmamış Doktora Tezi. Ryazan 2007, s. 31.

8 D. Korsakov, *a.g.m.*, s. 49.

9 Volınskiy'in şahsi evraklarının örnekleri ve yazıları ile ilgili bkz: (S. Turbin, "Artemiy Petroviç Volınskiy (Materialı Dlya Ego Biyografii 1711-1718), *Russkaya Starina*, c. 5, SPb. Ocak-Haziran 1872, s. 934).

10 "Volınskiye Russkiye Dvoryanskiy Rod", *Entsiklopediçeskiy Slovar F. A. Brokgauz İ. A. Efrona,* c. XIII, SPb. 1892.

lenmesinde ve O'nun bazı olumsuz davranışlarına başkalarının göz yummasında büyük rol oynamıştır

1704 yılında on beş yaşındayken genç Artemiy atlı bölüğe er olarak alınmıştır. Volınskiy'in askerlik yıllarının ilk dönemi ile ilgili fazla bilgiye sahip değiliz. Fakat, bu dönemle ilgili bilgilerin az olmasına karşın Volınskiy'in başarılı bir asker olduğunu, kısa zamanda kendini ispat ederek yükselmesinden anlayabiliriz. Volınskiy, 1711 yılında Süvari Yüzbaşılığı (rotmistr) rütbesine yükseltilmiştir. Aynı yıl Deli Petro tarafından Mareşal Baron Peter Şafirov'a gönderilmiş ve Artemiy Volınskiy Şafirov ile birlikte Prut seferine katılmıştır.

Volınskiy ve Türkler

Volınskiy'in hayatında Türklerin özel bir yeri vardır. Volınskiy hayatının büyük bölümünü Türklerin yaşadığı coğrafyada geçirmiştir. Volınskiy Rus İmparatoru'nun sadık kulu olarak Rus İmparatorluk sınırlarını Türk topraklarını işgal ederek büyütmek için canı gönülden uğraşmıştır.

Volınskiy'in Türklerle ilk tanışması ve İstanbul macerası hatırlamak istemediği türdendi

1711 yılında Prut Savaşı'na katılan Volınskiy, Baron Şafirov'la birlikte Türklere esir düşmüş ve 1712 yılında İstanbul'daki Yedikule zindanlarına hapsedilmiştir. Volınskiy'in babası Petr Volınskiy oğlunun esir düştüğü haberini duyunca felç geçirmiş ve iki sene yatakta kaldıktan sonra iyileşemeyip vefat etmiştir.[11] Kurukin, Volınskiy hakkında yazdığı kitabında onun Türkler ile ilk tanışması, Yedikule zindanındaki günleri ve daha sonraki gelişmeler hakkında bize ayrıntılı bilgi vermektedir.

Temmuz 1711'de günümüz Moldova topraklarından geçen Prut nehri kıyısında Osmanlı-Rus askerleri karşı karşıya gelmişlerdi. Daha doğrusu Deli Petro başkumandanlığındaki 38 bin asker, Türk ve Tatarlardan oluşan 150 bin kişilik ordu tarafından kuşatılmıştı. 9 Temmuz gecesinde bakan ve generallerin katılımıyla yapılan askeri şurada, Osmanlı ile görüşme yapma kararı alınır. Petr Şafirov elçi tayin edilir ve onunla birlikte Artemiy Volınskiy de Baltacı Mehmed Paşa ile görüşmeye katılır.[12] Şafirov, Mehmet Paşa'ya ikişer tüfek ve tabanca, 40 samur, Paşa'nın yardımcılarına samur ve siyah tilki kürkler, altın onluklar takdim eder. Görüşme sonucunda Ruslar Azak ve Taganrog limanını Osmanlı Devleti'ne vermeye razı olurlar. Aslında Deli Petro yeniçerilerin savaşmak ve yeniden hücum etmek istemediklerini bilmiyordu. Türkler de Rus ordusunun perişan halde olduğundan habersizdiler. Eğer bu durumu bilselerdi daha çok şey isteyebilirlerdi. Akşama doğru Rus ordusu geri

---

[11] "İz Perepiski Volınskogo", *Pamyatniki Novoy Russkoy İstorii*, c. II, SPb. 1872, s. 195-250.

[12] Konuyla ilgili Rusça eserlerde, Rusların anlaşma yapabilmek için Baltacı Mehmet Paşa'ya rüşvet verdikleri yazılıdır (S. İ. Turbin, *a.g.m.*, s. 938; *Pisma i Bumagi İmparatora Petra Velikogo*, c. XI, 2. Bölüm, Moskova 1962, s. 140).

çekilmeye başlar. Elde ettiği sonuçtan memnun olan Baltacı Mehmed Paşa, düşmanlarına yolda lazım olur diye 1200 araba erzak da göndermekte de bir sakınca görmemiştir. Volınskiy, Osmanlılara verilmek üzere ordu hazinesinden 250 bin ruble ile doldurulmuş sandıkları teslim aldığına dair belge imzalar. Beş sandık, yedi kapalı at arabası ve toplamı 5050 ruble değerinde her birinin içinde 40'ar adet kürk bulunan samur dolu 11 çuvalı Üstsubay Mihail Bestujev Ryumin ile birlikte Türk karargâhına getirir. Türklerin Rus parasına güvenmemesinden dolayı sorun çıkar. Diplomatlar talihsiz paraları kendileriyle birlikte İstanbul'a getirirler. Volınskiy para sorununu çözmek için Deli Petro'nun bulunduğu Avusturya'ya gönderilir. Baltacı Mehmed Paşa, Ruslar ile yaptığı bu anlaşmadan dolayı görevinden azledilir.[13]

Rus elçilik heyetine katılmak için yola çıkan Volınskiy, aynı yılın Aralık ayında Kiev üzerinden Türk sınırına yaklaşır. Bender yolunda Volınskiy Türk muhafız kıtasına rastlar. Çok geçmeden P. Şafirov ve M. Şeremetev'in bulunduğu İstanbul'a ulaşır. Osmanlı Sultanı III. Ahmed yeniden Rusya'ya karşı savaş ilan eder ve elçiler Osmanlı diplomasi kuralları dolayısıyla rehin olarak tutulurlar. Ekim 1712'de sayıları 205 kişiyi bulan bütün elçilik elemanları, üzeri parmaklıklarla örtülü yirmi dirsek derinliğindeki, kokudan ölebilme tehlikesi bulunan Yedikule zindanlarına atılırlar. 1713 yılının Nisan ayında elçileri Yedikule'den çıkararak Edirne'ye getirirler. Aynı yılın Haziran ayında yeni sadrazam tayin edilen Ali Paşa ile yapılan görüşmelerin sonuncusuna Şafirov, Volınskiy'i de götürür. 16 Haziran'da Rusların beş ay süren esareti son bulur. Bir kaç gün sonra Volınskiy yeni barış anlaşmasını Kiev'de bulunan Mareşal Şeremetev'e ulaştırır. Deli Petro, Volınskiy'in Osmanlı sefaretindeki emeği için para ile ödüllendirmez ama O'nu yarbay rütbesine yükselterek taltif eder.[14] Volınskiy bu olaydan sonra Deli Petro ile daha yakın çalışmaya başlar.

Volınskiy'in babasının felç olarak vefatından sonra üvey annesi bu durumdan istifade ederek ailenin bütün mallarını üzerine geçirmiştir. Bu haksızlık karşısında öfkelenen Volınskiy, 1715 yılının Şubat ayında Deli Petro'ya mektuplar yazarak, baba mirasının kendisine verilmesini ister. Deli Petro çok beğendiği ve takdir ettiği Volınskiy'inin bu isteğini yerine getirir. Baba mirasının intikalinden sonra Volınskiy artık zengin biri olmuştur. O, artık devlet adamı olarak da büyük oynamaya başlamıştır.

Volınskiy aynı yıl Şafirov'un da kefil olmasıyla genç yaşta İran'a elçi olarak gönderilir. Deli Petro İran konusunda Volınskiy'e iki görev vermişti; İran'ı her yönüyle incelemek ve İran'dan Rus tüccarları için haklar elde etmek. Volınskiy İran'da elçi olarak bulunduğu üç sene zarfında bu iki görevi de başarıyla yerine getirmiştir.[15] Fuat Aliyev, Volınskiy'in öncelikli görevleri arasında Azerbaycan'ın in-

---

[13] İ. Kurukin, *a.g.e.*, s. 32-36.

[14] İ. Kurukin, *a.g.e.*, s. 36-38.

[15] Volınskiy'in İran elçiliği ile ayrıntılı bilgi için bkz: (Okan Yeşilot, *Şah'ın Ülkesinde Rus Çarı I. Petro'nun İran Elçisi Artemi Volınskiy'nin Kafkasya Raporu.* Yeditepe Yay., İstanbul 2014;

celenmesinin de olduğunu belirtir.[16] Aslında, Azerbaycan ile İran toprakları içi-içe girmiş bir coğrafyadır ve Aliyev'in tespiti de yerinde bir tespittir.

Buşev, İstanbul ve İsfahan'da diplomatik görevler üstlenen Volınskiy'in yabancı dil bilmediğini yazmıştır.[17] Bu bilgiye biraz şüpheyle yaklaşmakta fayda var. Uzun yıllar Türk dilinin konuşulduğu ülkelerde bulunan Volınskiy'nin dil bilmediğini iddia etmek pek inandırıcı gelmemektedir. 10 sene Türk topraklarında valilik yapan birinin az çok yerlilerin dilini öğrenmesi gerekir. Kim bilir, günün birinde Volınskiy ile ilgili yeni belgeler ortaya çıkar ve onun yabancı dil bildiği anlaşılır. Ayrıca Volınskiy Türk topraklarını adeta adım adım gezerek usta bir elçi olduğunu kanıtlamıştır.

Astrahan Valisi Volınskiy

Hazar çevresi veya Aşağı İdil bölgesi eski zamanlardan beri konar-göçer Türk halklarının uğrak yerlerinden biri olmuştur. Tarihi İdil şehri bu coğrafyada kurulmuştur. Altın Ordu Hanlığı kurulduktan sonra bu bölgede Astrahan veya diğer adıyla Hacı Tarhan şehri inşa edilmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren bölgede egemen olmak için Kırım hanlığı, Ruslar ve Osmanlılar mücadele etmiş, Rusların güneye inme hırsı ağır basıp bölgeye hâkim olmuşlardır.[18]

Rusya'nın XVI.-XVII. yüzyıl boyunca doğu siyasetinin temel hedefi, Hazar Denizi'nde Osmanlı'nın önüne askeri ve siyasi bir set çekmekti.[19] Osmanlıya set çekebilmek için de oraları iyi bilmek ve oralara hâkik olman gerekiyordu. Bu doğrultuda Deli Petro, 22 Kasım 1717 tarihli kararnamesiyle Astrahan'ı vilayet yapmış, güneye inmek için orasını üst olarak kullanmıştır. Yeni kurulan Astrahan vilayeti, Samara'dan Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarına kadar uzanan bütün Güney İdil bölgesini içine alıyordu.

Vilayetin başkenti olan Astrahan şehri ise XVIII. yüzyılın başlarında Rusya'daki büyük şehirlerden biri idi. Şehrin 11 kapısı ve 20 kulesi mevcuttu. Şehirde silah ve ekmek fabrikaları, Rus, Ermeni, Hindli ve Türk tüccarlar için 4 ayrı misafirhane vardı. Çeşitli dinlere mensup insanların ibadet edebilecekleri ibadethaneler faaliyetlerini sürdürüyordu. Astrahan'da 1039 Rus, 1021 Ermeni, 720 Nogay, 489

P. Buşev, *Posolstvo Artemiya Volınskogo v İran v 1715-1718 Gg. (Po Russkim Arhivam),* Moskova 1978).

16 Fuad Aliyev, *Rus Dövletinin Nümayendesi A. P. Volınskiynin Azerbayçanda Missiyası,* Bakı 1979, s. 18.

17 P. Buşev, *a.g.e.*, s. 15.

18 Astrahan'ın XVIII. yüzyıla kadarki tarihi için bkz: (Reşit Rahmeti Arat, "Astırhan Hanlığı", *Türk Dünyası El Kitabı,* I, TKAE, Ankara 1992, s. 415-416; Fatih Ünal, "Geçmişten Günümüze As-Tarhan (Astrahan/Hacı Tarhan)", *A.Ü.Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 38, Erzurum 2008, s. 227-252).

19 *İstoriya Vneşney Politiki Rossii, XVIII vek,* c. II, Moskva 1998, s. 48.

Buharalı, Hindli ve Çerkes, Katolik inancına sahip birkaç aile yaşıyordu. Şehirde yaşayan yerli Tatarların özel statüsü ve kendi mahkemeleri vardı.[20] Aşağı İdil vilayetinde yaşayan 8000 ailenin sadece 1225'i Rus idi. Halkın diğer kalanları yerliler, yabancılar, çoğunlukla Tatarlardan oluşuyordu. Bunların çoğu ticaretle uğraşırlardı. Bozkır ve Astrahan kervan saraylarında Fars, Ermeni, Hint, Buhara, Türkmen, Kalmak, Tatar ve Gürcü tüccarlar etkindi. Terek'ten Ural'a, Astrahan'dan Saratov'a kadar yayılan bozkırda Kalmuklar, Kazaklar ve Karakalpaklar konar-göçer hayatlarını sürdürüyorlardı. Buraların vilayet olmasından sonra İdil nehri üzerinden yapılan ticaretten devlet vergisinin alınmadığını duyan Rusya genelindeki çiftçiler, kilise görevlisi misyonerler, asker ve diğer halk zümreleri oraya doğru akın etmeye başladılar ve kısa zamanda buraların demografik ve etnik yapısını değiştirdiler.

Artemiy Volınskiy ilk defa Astrahan'a İran'a giderken geldi. İran'a elçi olarak gitme emri alan Volınskiy, 1915 yılının kış aylarını Kazan'da geçirerek baharda Astrahan'a ulaştı. Volınskiy'in İran'dan dönüşü de Astrahan üzerinden oldu. 1 Haziran 1718'de Volınskiy Şamah'tan ayrıldı ve 18 Temmuz'da Astrahan'a ulaştı. Astrahan şehrinde 7 Eylül'e kadar kaldı. Görüldüğü gibi, Volınskiy vali olarak yabancı bir bölgeye gelmemişti. Daha önce gezip bilgi topladığı, incelediği bir bölgeye vali olarak atanmıştı.

1719 yılının yazında albaylığa terfi ettirilen Volınskiy, bu kocaman bölgeyi yönetmek için Astrahan'a geldi.[21] Volınskiy böylelikle Rusya'da genç yaşta vali olan nadir devlet adamlarından biri olarak tarihe geçti. Burada Astrahan Valisi sıfatıyla 6 yıl görev yaptı. 1722 yılında yapılacak İran seferinin hazırlıkları Volınskiy'in sorumluluğu altında yürütüldü. O, Deli Petro'nun verdiği emirleri yerine getirmek için hızla işe girişti.[22]

Rusya Mayıs 1719'da Derbent, Niyazabat, Bakü ve Üstyurt'un incelenmesi için askeri bir heyet gönderdi. Verden ve Soymonov'un başkanlığındaki bu askeri heyet Mayıs 1720'de Hazar çevresine ikinci keşif seferini düzenleyip bölge hakkında ayrıntılı bilgiler topladı. Astrahan'a dönen askeri heyet elde edilen bilgilerle hazırladıkları Hazar Denizi haritasını Deli Petro'ya takdim ettiler.[23] Volınskiy, Eylül 1719'da Binbaşı Aleksey Baskakov'u İranlı tüccarlar ile birlikte askeri istihbarat toplaması için İran'a gönderdi. Binbaşı Baskakov görevini başarıyla yerine getirdi.[24] 1720 yılında Deli Petro Volınskiy'i merkeze çağırdı. 19 Temmuz 1720 tarihin-

---

20 İ. Golikov, *Deyaniya Petra Velikogo,* c. 13, 1841, s. 536-540.

21 D. Korsakov, "Artemiy Petroviç Volınskiy. Biyografiçeskiy Oçerk", *Drevnyaya i Novaya Rossiya,* c. I, 1876, s. 56; Volınskiy'in albaylığa terfi edilmesi ve Astrahan valisi atanmasına dair karar belgesi için bkz: Ek 1.

22 N. Kryuçkov, *a.g.t.,* s. 32.

23 T. Mustafazade, *Azerbaydjan i Russko-Turetskiye Otnoşeniya v Pervoy Treti XVIII v.,* Baku 1993, s. 41.

24 V. Bobılev, *Vneşnyaya Politika Rossii Epohi Petra I,* Moskova 1990, s. 141.

de Volınskiy valilik yemini etti.[25] Onu bizzat kabul eden Deli Petro generalliğe yükselterek İran seferi ile ilgili hazırlıkların yürütülmekle görevlendirdi.

Bölgeyi iyi bilen Volınskiy, vilayetin kalkındırılmasını sağlayacak bir takım önerileri 30 Temmuz 1719 tarihinde Senato'ya göndermiştir. Bölgede küçük küçük şehirlerin inşa edilmesi, kaçak yollardan malların geçişini engellemek için günün şartlarına uygun olarak donatılmış iskele ve gümrüklerin kurulması, Astrahan'a modern liman yapılarak Hazar denizindeki deniz kuvvetlerinin merkez karargâhı konumuna getirilmesi, toprakların verimli işletilmesi gibi Volınskiy'in tüm önerileri Deli Petro tarafından onaylanmış ve bu maksatla hazırlanmış geniş kapsamlı kararname 26 Ekim 1720'de yayınlanarak derhal uygulamaya geçilmişti[26]. Senato ayrıca, diğer yabancıların Astrahan'a gelmelerine ve ticareti arttırmalarına izin vermiştir. Rus tüccarların yabancı rakiplerine karşı korumak için konulan bazı kısıtlamaların kaldırılmasına ilişkin bir de karar çıkarılmıştır.

Deli Petro, Volınskiy'den Gilyan'dan limon, turunçgiller, nar ve şimşir ağaçları satın alarak Astrahan'a götürmesini ve halkın Derbent'te ve Şemah'ta olduğu gibi Astrahan'da da üzüm yetiştirmek için asma ekimine alıştırılmasını talep etmiştir. Volınskiy, Azerbaycan söğütleri ile Astrahan çevresini yeşillerdirmek istemiş ama bu söğütler Astrahan toprağında büyüyememiştir. Astrahan toprakları üzüm yetiştiriciliği ve bahçivanlık için elverişliydi. Ahali bunlarla birlikte hayvancılık ve balıkçılık ile de geçimini sağlıyordu.[27] 1720-1722 yıllarında Astrahan valisi bahçecilik ve şarapçılığın gelişimi sağlamak için bir takım kararlar aldı. Ona göre Gilyanlılardan portakal, limon, üzüm, nar ve şimşir ağaçlarını satın alınması ve Astrahan'da çoğaltılması gerekiyordu, hem de üzüm bağlarının ekimi için bölge sakinlerine arazi sağlanması gerekiyordu. Astrahan'da bahçe tarımını öğreten okul ve ofis kuruldu. Üzümcülük uzmanı Ivan Prah üzüm ağacı çubuğunu satın alması için Derbent'e ve Şemah'a gönderildi.

1720 yılının yazında 40 bin atlı askeri ile Kabarda'ya gelen Kırım hanı III. Saadet Giray, Knezlerin kendi istekleriyle Kırım tarafına geçmesini talep etti. 1721 yılının Ocak ayında Kabardalar giriştikleri mücadelede tek başlarına Kırım ve onların müttefiklerine karşı zafere ulaştılar. Volınskiy Arslan-Bek'in Rusya'ya bağlılığını bildiren yeminini kabul etti.[28] Terek kenarında Volınskiy çekişen Kabarda prenslerini barıştırmak zorunda kaldı.

1722 yılının baharında Volınskiy Rusya İmparatoru'na damat oldu. Volınskiy, Deli Petro'nun iki göbekten kız kardeşi olan Aleksandra Lvovna Narışkina ile evlendi.[29] Bu evlilik Volınskiy açısından çok başarılı bir evlilik olmuştu. Maddi olarak

---

[25] Volınskiy'in valilik yemin belgesi için bkz: Ek 2.
[26] İ. Kurukin, *a.g.e.*, s. 61-62.
[27] İ. Golikov, *Deyaniya Petra Velikogo,* c. 13, s. 339-340.
[28] İ. Kurukin, *a.g.e.*, s. 72.
[29] N. Zezyulinskiy, *Nerovnaya Borba. Volınskiy i Biron. Po Pervoistoçnikam,* SPb. 1908, s. 9, 15.

da zenginliğine zenginlik katmıştı. Böylece, Volınskiy Petro'nun en yakın takımına katıldı ve onun doğu işlerinde başyardımcısı konumuna yükseldi. Ayrıca, Volınskiy Çariçe Katerina'nın da beğenisini kazanmıştı. Volınskiy'in bu evlilikten sonra hedeflerini daha da büyüttüğünü tahmin edebiliriz.

Volınskiy Astrahan'daki okuma yazma bilmeyen gençleri okutmak için onların listesini çıkarttı. Böylelikle şehirde önce dini, daha sonra askerî okullar açıldı. Askerî okulda, askeriye ile bağı olan herkesin okuma yazma öğrenmesi zorunlu hale getirildi. Askerî okul 1 Ekim 1723 tarihinde eğitim vermeye başladı. Vali, 114 öğrenciye Lavrentiya Jilsova'yı öğretmen olarak atadı. Ruhban okulunda olduğu gibi, askerî okulun yalıtımı için valilik ayda iki adet ağaç getiriyor, okulun aydınlatılması için bayram ve hafta sonu haricinde günlük 5 mum ayırıyordu. İki okul, şehrin yarısının ölümüne sebep olan veba salgın hastalığının başladığı 1727 yılının sonbaharına kadar çalıştı.[30]

2 Temmuz 1722 tarihinde Astrahan Rus Çarı'nı ağırladı. Büyük bir törenle karşılanan Çar burada Poltava zaferinin yıldönümünü kutladı. Petro için valilik sarayı yanında ve şehir dışında büyük bir malikane inşa edildi. Vali gelen alayların yerleştirilmesiyle ilgilendi, erzakların gemilere yüklenmesini koordine etti; Ona Astrahan'dan atlı araba katarı için 300 deve ve 700 arabanın satın alınması da emredilmişti.[31] Deli Petro'yu ağırlayan Volınskiy'nin yaptıkları, Onun Çar nezdinde itibarının daha da artacağı şeklinde yorumlandı. Bu algılayış Petro çevresindekilerde kıskançlığın doğmasına ve rakiplerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Böylelikle aynı yıl İran'a yapılan sefer başarısız olunca, bu başarısızlığın faturası Volınskiy'e kesildi. Başarısızlık sonrasında Deli Petro'nun sopasıyla Volınskiy'i acımasızca cezalandırdığı konuşulmaya başlandı. 1723 yılında Volınskiy'in yetkileri sınırlandırıldı. Volınskiy artık sadece, Astrahan Valiliği'nin iç işlerinden sorumluydu.

Volınskiy'in valiliği sırasında Astrahan, Hazar Denizi kıyısı boyunca geçen daha ileri Hazar ülkelerine, daha uzak ülkeye Hindistan'a kadar uzanan ticari yolların odak noktası olmuştur. Doğu malları Astrahan'dan Moskova'ya ve Saint Petersburg'a geliyor ve daha sonra Baltık yolları üzerinden Batı Avrupa'ya kadar ulaşıyordu. Volınskiy, Astrahan'da pek çok yeniliğe imza atarak başarılı bir vali olduğunu kanıtlamıştı.

Volınskiy'in Hayatının Son Evresi

Volınskiy, Çariçe Katerina ile iyi ilişkiler içindeydi. Deli Petro'nun ölümü onun talihini tekrar parlattı. I. Katerina tarafından eski yetkileri geri verilen Volınskiy, 1725 yılında Tümgeneralliğe yükseltilerek Kazan'a vali tayin edildi. 27 Şubat 1727 tarihinde Kazan Valiliğinden alınmasına rağmen, 20 Mayıs 1728'de, II. Pet-

30 İ. Kurukin, *a.g.e.*, s. 77.
31 İ. Kurukin, *a.g.e.*, s. 78.

ro'nun emriyle, yeniden Kazan'a vali atandı ve 28 Kasım 1730 tarihine kadar bu görevini sürdürdü.[32] Burada Rus hükümdarlarının ölümlerinin Volınskiy'in işine geldiğine şahit olmaktayız. Volınskiy Kazan valisiyken Başkurtların Rus boyunduruğu altına alınması ile ilgili "Başkurt İşi" başlıklı raporunu hazırlamıştır.[33] Volınskiy'in Kazan valiliği ve Başkurt meselesi ayrı bir makalenin konusu olacak mahiyette büyük olduğundan, burada bu konulara girmiyoruz.

12 Eylül 1730 tarihinde Volınskiy'in eşi vefat etmiştir. Volınskiy'in Aleksandra Narışkina ile evliliğinden iki kız, bir oğlan evladı olmuştu; Anna (Temmuz 1723-19.08.1944), Mariya (Mart 1725-1793) ve Petro (04.11.1727-25.11.1943).[34] Eşinin ölümünden sonra Volınskiy'in çocuklarına çok düşkün hale geldiğini onun mektuplarından görmek mümkündür.

Volınskiy, Kasım 1730'da İran'da bulunan General Vasiliy Yakovleviç Levaşev'in emrine verildi. Volınskiy Graf P. İ. Yagujinskiy'in öncülüğünde Kazanlı temsilcilerinin şikâyetleri üzerine tutuklanmasına rağmen, 28 Eylül 1731 tarihinde affedilerek hapisten çıktı. Volınkiy hayatı boyunca din adamları ile anlaşamamıştır. Bunun böyle olduğuna, hem Astrahan valiliği, hem de Kazan valiliği sırasında şahit olmaktayız.

Volınskiy aynı yıl askerî müfettiş oldu. Başkentte iktidardaki güçlü şahıslara yanaşan Volınskiy, çeşitli görevlerde bulunarak makam merdivenlerini hızla tırmanmaya başladı. 1733-1734 yıllarında Volınskiy, Polonya tahtına III. Avgust'u geçirmek için yapılan mücadeleye katıldı ve Gdansk şehrini kuşattı. 1734 yılının Aralık ayında daha önce alınan rütbesi iade edilerek tekrar Generalliğe terfi ettirilir.[35]

Volınskiy'e 1737 yılında önemli bir diplomatik görev verildi. Volınskiy ikinci elçi olarak Osmanlı, Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı-Avusturya sorunlarını görüşmek için toplandığı kongreye katılmak için Polonya'daki Nemirov şehrine gitti. Fakat iki ay süren görüşmeler başarısızlıkla sonuçlandı.[36]

3 Nisan 1738 tarihinde Volınskiy, Bakanlar Kurulu'na Devlet Bakanı olarak atandı. Volınskiy'in yıllık maaşı 6000 ruble idi. Volınskiy Kabine işlerini hızlı bir şekilde düzene soktu. Senato üyeleri, başkanlar ve diğer bürokratları genel toplantıya çağırarak Hükümet toplantılarına katılan üye sayısını artırdı. Asker, deniz kuvvetleri ve dış işleri komutanlıklarını Kabine emri altına aldı. Volınskiy bir sene

---

32 N. Kryuçkov, *a.g.t.*, s. 32-33.

33 Volınskiy'in Başkurt meselesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: ("Zapiski o Başkirskom Voprose v Rossiyskoy İmperii i o Nailuçşih Sposobah Ego Razreşeniya (Sostavlennaya Kazanskim Gubernatorom A. P. Volınskim)", *Materialı Po İstorii Başkirskoy ASSR,* Moskva-Leningrad 1936, s. 302-307).

34 *Russkaya Rodoslovnaya Kniga*, s. 147.

35 N. Kryuçkov, *a.g.t.*, s. 34.

36 "Artemiy Petroviç Volınskiy" (Biyografi Denemesi), *Yunost,* Sayı: I, Moskva Ocak 1996, s. 78.

geçmeden Çariçe'nin kabine çalışmaları hakkında bilgi aldığı tek kişi konumuna gelmiştir. Ancak 1740 yılının Nisan ayı başlarında Volınskiy'in saraya girmesi yasaklandı. 12 Nisan'da At Çiftliklerini Yönetme Bütçesi'nden 500 ruble çaldığına yönelik belgeler Çariçe'ye ulaştırıldıktan sonra, ev hapsine alındı.[37]

Volınskiy darbe yapmak ve tahta kendisi geçmeyi planlamakla suçlandı. Baskı altında soruşturulan Hruşyov, Yeropkin ve Soymonov, Anna İonovna'nın ölümünden sonra Volınskiy'in Rus Devleti'nin tahtına oturmak istediğini iddia ettiler. Çariçe'nin emriyle Volınskiy'e karşı açılan soruşturma, 6 Haziran 1740 tarihinde tamamlandı. 16 Temmuz tarihinde A. İ. Uşakov ve İ. İ. Neplyuev tarafından "Artemiy Volınskiy ve Onun Suç Ortakları Hakkında Devlete Karşı Suçlar Planlama ve Namertçe Soygun Tasarlama" suçlamasıyla iddianame hazırlandı. Yapılan yargılama sonucunda 20 Haziran'da komisyon üyeleri tarafından Volınskiy'e ve suç ortaklarına ağır cezalar verildi. Ancak 23 Haziran 1740'da Anna İonovna, komitenin Volınskiy için teklif ettiği *işkence ile ölüm cezasını*, bu işkencelerin yumuşatılması şartıyla imzaladı. Böylece kazığa oturtmak yerine; dilinin, sağ kolu ve kafasının kesilerek öldürülmesine karar verildi. İnfaz, 27 Haziran'da büyük kalabalığın önünde gerçekleştirildi.[38]

Volınskiy'in öldürülmesinden sonra akrabaları başkentten sürülmüştür. Kızları zorla manastıra gönderildi. Sibirya'ya sürülen oğlunun 15 yaşını doldurduğunda Kamçatka'ya asker olarak gönderilmesi öngörüldü ve ailenin mallarına el konuldu.[39] Sürgünden döndükten sonra Volınskiy'in çocukları, Eropkin ve Hruşev ile birlikte gömülen babalarının mezarına bir anıt diktiler. 1886 yılında M. İ. Semevskiy'in girişimiyle şahıslardan toplanan parayla yeni bir anıt yapılmıştır ve bu anıt günümüzde de durmaktadır.

Sonuç

Artemiy Volınskiy, çocukluk günlerini güzel geçirmemesine karşın, iş hayatında başarıdan başarıya koşmuş, genç yaşında önemli görevler üstlenmiş biridir. Volınskiy'in Türklerle ilk tanışması hoş olmamış, lakin onun hayatının önemli bir kısmı Türklerle birlikte, onların yaşadığı topraklarda geçmiştir. İstanbul, Tebriz, Şemah, Astrahan ve Kazan gibi Türk şehirlerinde bulunmuş, bunlardan Astrahan ile Kazan'da 10 sene valilik yapmıştır. Ortodoks din adamlarıyla geçinemeyen Volınskiy, valilik yıllarında bu Türk topraklarına düzen getirmeye, komşu Türk topraklarını Rusya'ya katarak imparatorluk topraklarını genişletmeye çalışmıştır. Volınskiy'in gözünde yerli halklar barbardı. Volınskiy'in "Başkurt Raporu" Rusya devlet erkânı tarafından kabul edilerek, daha sonraki yıllarda uygulamaya konulmuştur. Dönemin Rus çar ve çariçeleri ile iyi ilişkiler kuran Volınskiy, hükümette bakan

37 N. Zezyulinskiy, *a.g.e.*, s. 48.
38 N. Kryuçkov, *a.g.t.*, s. 235-245.
39 İ. Kurukin, *a.g.e.*, s. 361, 382.

olmuş, lakin düşmanları tarafından karalanarak tutuklanıp idam edilmiştir. Bazı kimselere göre, Volınskiy saraydaki yabancılara karşı mücadele eden halk kahramanıdır. Bazılarına göre ise, aç gözlülüğünün kurbanı olan sıradan devlet adamıdır. Bize göre ise, Rusya'daki ve Çarlık Rusyası'nın çevresindeki Türkleri boyun eğdirmek isteyen, bununla ilgili her türlü bilgileri toplayıp, raporlar hazırlayan ve maalesef bu Türk halklarının kaderlerinin Rusya ile bağlantılı gelişmesinde büyük rol oynayan Rus politikacısıdır.

KAYNAKÇA

"Artemiy Petroviç Volınskiy", **Yunost,** Sayı: I, Moskova Ocak 1996, s. 74-83.

Aliyev Memmedbagır Oglu, Fuad, **Rus Dövletinin Nümayendesi A. P. Volınskiynin Azerbaycanda Missiyası,** Bakü: Elm Yayınları, 1979.

Arat, Reşit Rahmeti, "Astırhan Hanlığı", **Türk Dünyası El Kitabı I,** Ankara: TKAE Yay., 1992, s. 415-416.

Bobılev, V. S., **Vneşnyaya Politika Rossii Epohi Petra I,** Moskova: Universitet Drujbı Narodov Yay., 1990.

Buşev, P. P., **Posolstvo Artemiya Volınskogo v İran v 1715-1718 Gg. (Po Russkim Arhivam),** Moskova: Nauka Yay., 1978.

Golikov, İ. İ., **Deyanie Petra Velikogo,** c. I-XV, Moskova: Nikolay Stepanov Basımevi, 1837-1841.

İstoriya Vneşney Politiki Rossii, XVIII Vek, c. II, Moskova: Mejdunarodnoe Otnoşenie Yay., 1998.

"İz Perepiski Volınskogo", **Pamyatniki Novoy Russkoy İstorii (Sbornik İstoriçeskih Statey i Materialov),** c. II, Yay. Haz. V. Kaşpirev, SPb. 1872, s. 195-250.

Korsakov, D. A., "Artemiy Petroviç Volınskiy. Biyografiçeskiy Oçerk", **Drevnyaya i Novaya Rossiya,** c. I, SPb. 1876.

Kryuçkov, Nikolay, **Artemiy Petroviç Volınskiy: Liçnost i Deyatel'nost,** Basılmamış Doktora Tezi, Ryazan 2007.

Kurukin, İgor, **Artemiy Volınskiy,** Moskova: Molodaya Gvardiya Yay., 2011.

Mustafazade, T. T., **Azerbaydjan i Russko-Turetskie Otnoşeniya v Pervoy Treti XVIII V.,** Bakü: Elm Yayınları, 1993.

Pisma i Bumagi İmparatora Petra Velikogo, c. XI, 2. Bölüm, Moskova: Akademiya Nauk Yay., 1962.

Puşkin, Aleksandr, **Polnoe Sobranie Soçineniy,** c. 16, Moskva 1949.

Russkaya Rodoslovnaya Kniga, c. I, SPb. 1873.

Turbin, S. İ., "Artemiy Petroviç Volınskiy (Materialı Dlya Ego Biyografii 1711-1718)", **Russkaya Starina,** c. 5, SPb. Ocak-Haziran 1872, s. 934-951.

Ünal, Fatih, "Geçmişten Günümüze As-Tarhan (Astrahan/Hacı Tarhan)", **A.Ü.Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 38, Erzurum 2008, s. 227-252.

"Volınskiye Russkie Dvoryanskiy Rod", **Entsiklopediçeskiy Slovar Brokgauza i Efrona,** c. XIII, SPb. 1892.

Yeşilot, Okan, **Şah'ın Ülkesinde Rus Çarı I. Petro'nun İran Elçisi Artemi Volınskiy'nin Kafkasya Raporu.** İstanbul: Yeditepe Yay., 2014.

Zezyulinskiy, N. F., **Nerovnaya Borba. Volınskiy i Biron. Po Pervoistoçnikam**, SPb.: M. Merkuşeva Yay., 1908.

"Zapiski o Başkirskom Voprose v Rossiyskoy İmperii i o Nailuçşih Sposobah Ego Razreşeniya (Sostavlennaya Kazanskim Gubernatorom A. P. Volınskim)", **Materialı Po İstorii Başkirskoy ASSR,** Moskva-Leningrad 1936, s. 302-307.

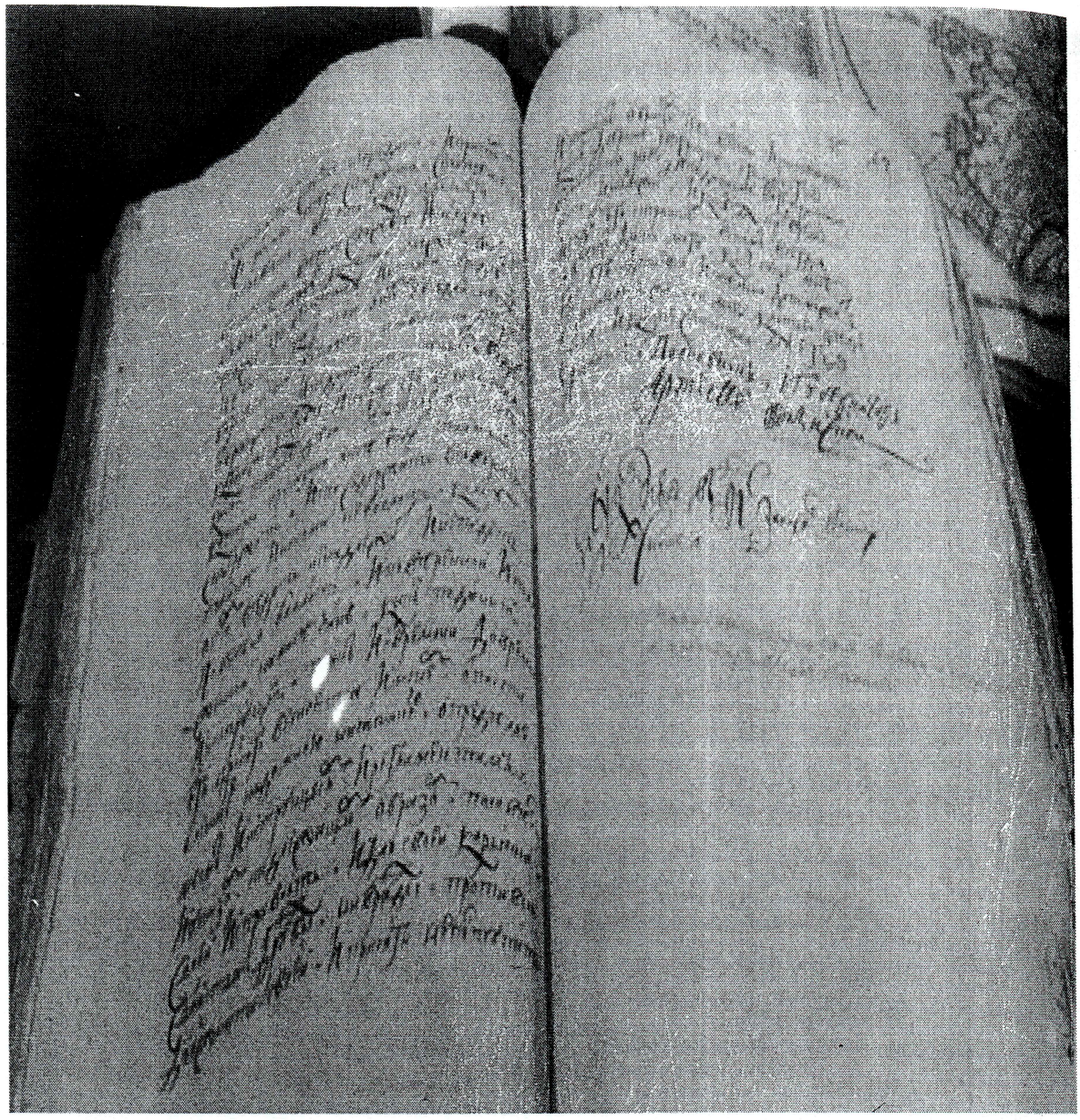

Kaynak: РГАДА. Ф. 248. Кн. 654. Л. 54-54об.

http://www.rusarchives.ru/evants/exhibitions/gubernii300-kat/81.shtml

EK 1. Volınskiy'in Albaylığa Terfi Etmesi ve Astrahan Valisi Olduğuna Dair Karar Belge.

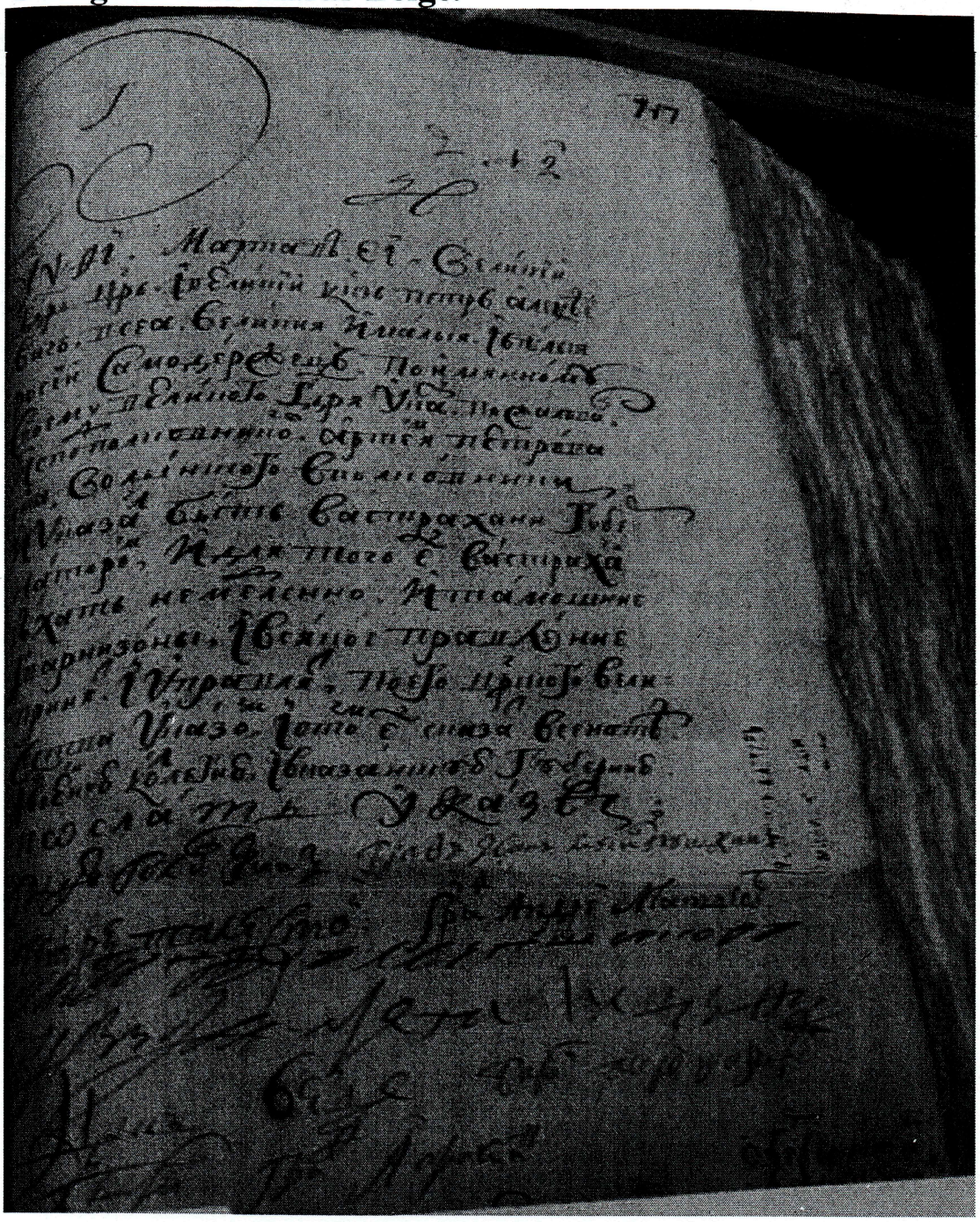

Kaynak: РГАДА. Ф. 248. Кн. 91. Л. 117-120
http://www.rusarchives.ru/evants/exhibitions/gubernii300-kat/80.shtml
Ek 2. **Volınskiy'in Valilik Yemini. Kendi El Yazması.** 19 Temmuz 1720.